

Klaus Weckroth, **Toiminnan psykologia**. Hanki ja Jää: Helsinki 1988, 96 s.

Politiikan tutkimus — kuten kaikki ihmistieteet — on metodologisesti kiinni siitä miten luonnehtia ihmisen suhdetta itseensä, toiseen ihmiseen, sisäiseen ja ulkoiseen luontoon. Eurooppalaiset perinteet, jos sellaisista voidaan puhua, ovat näitä suhteita eritellessään sitoutuneet tavalla taikka toisella 'toiminnan' -käsitteeseen. Tämä ilmaus juontaa juurensa aina antiikin klassikoihin ja on perustavanlaatuisesti mukana klassisen saksalaisen filosofian ontologisissa sitoumuksissa. Koko käsiteperhe 'Tätigkeit', 'Handlung', 'Tat', 'Tun' muodostaa keskeisen perustan filosofian muotoiluun.

Toiminnan -käsiteperheen metodologinen rajoittuneisuus on viime vuosina ollut laajalti ihmistieteiden arvioinnin kohteena, niin psykologian kuin politologiainkin. Tätä kiinnostusta on erityisesti lisännyt ranskalaissävytteinen keskustelu kielitieteestä ja sen asemasta ihmistieteiden joukossa; onhan kielitieteistä muototututussa ihmistieteiden ydintiede. Psykologian ja politologian kannalta erääksi vedenjakajakäsymykseksi on kiteytynyt, mikä on toiminnan ja vuorovaikutuksen keskinäissuhde: onko kaikki vuorovaikutus palautettavissa toiminnaksi, sen yhdeksi alalajiksi, esimerkiksi kommunikatiiviseksi toiminnaksi vai ilmaiseeko vuorovaikutus jotain sellaista todellisuussuhteesta, jota ei voida 'toiminnan' -käsitteellä saada esiin? Jo klassikoilla, ainakin Fichtestä alkaen, Marx mukaan lukien, on viittauksia tähän ongelmaan ja pyrkimyksiä ylittää toiminnan -käsitteen metodologisia puutteita relatoimalla sitä mm. 'suhtautuminen/suhde' -käsitepariin (Verhalten/Verhältnis). Tämä kytkentä on jäänyt myöhemmin liian vähälle erittelylle, johtuen osittain keskustelun eriytymisestä toisaalta psykologisävytteiseksi 'toiminta'-keskusteluksi ja toisaalta makrososiologiseksi suhde/rakenne -keskusteluksi. Tämä tilanne on

korostanut ranskalaisen tematisoinnin merkitystä; siis sitä ajatusta, että kommunikaation välineiden kiteytymistä on luettavissa yhteiskunnan keskeiset valta- ja konfliktisuhteet.

Suomessa tämä asetelma on johtanut Marxin siirtymiseen taustalle. Erityisesti tässä huomiotani on kiinnittänyt J. Gronowin erittelyt, jotka viimekädessä M. Theunissen ja M. Langen tulkintoihin pohjautuen tulevat lopputulokseen, että Marx oli erityisen huono yhteiskuntatieteilijä; hänellä ei ole käypää käsitystä aidosta yhteiskunnallisesta suhteesta, yhteiskunnallisesta vuorovaikutuksesta.

Politiikan tutkimuksen piirissä Suomessa on viimeaikoina myös eritelty politiikan ja toiminnan välistä suhdetta. Kari Palonen on monissa yhteyksissä selvittänyt 'politiikka' -käsitteen kytkentöjä eri aikakausina: Poliitiikka »yhteisten asioiden hoitona» viittaa aina Aristoteleeseen asti. Uuden ajan sarastuksessa poliitiikka oli opinla. Poliitiikka kuitenkin kytkeytyi sittemmin toimintaan, ja pitkään on ollut täysin perusteltua väittää poliitiikkaa toiminnaksi. Kyösti Pekonen on nostanut esiin toisen tulkin: poliitiikka on puhetta. Poliitiikassa on tätänykyä kysymys ihmisten (poliittisen) mielikuvituksen vangitsemisesta, siis sellaisen kielen ja mielikuvien hahmotelusta, joiden kautta tehdään poliitiikkaa. Poliitiikka puheena saattaa informaation/tiedon/viestin kautta mielikuvituksen liikkeelle — ei ihmisiä. Mielikuvat, puhe ja politiikan kieli realisoituvat henkilöahmoissa, joiden imagojen taakse äänestäjät voivat ryhmittäytyä. Poliitiikka on siis taistelua käyvästä sanoista, käsitteistä ja mielikuvista, jotka pidättelevät, rajaavat, suuntaavat ja ohjaavat poliitiikkaa toimintana. Mutta mikä sitten on puheen ja toiminnan suhde, onko puhe toimintaa ja/vai toiminta puhetta? Korostaako poliitiikka puheena, jotain sellaista, joka ei enää ole avattavissa toiminnan käsitteen avulla?

Toiminnan juoni

Klaus Weckrothin kirjan nimi »Toiminnan psykologia» herättää odotuksia psykologian metodologian perusteiden pohdintoista. Esipuheessa hän luonnehtii kirjaan yritykseksi »luoda perustaa joidenkin ihmisen elämää kuvaavien käsitteiden 'arkipäiväiselle käytölle' määrittelemällä tämän elämän keskeiset psykologiset välttämättömyydet ja/tai ongelmakohdat.» Avainkäsitteiksi Weckroth on valinnut toiminta, subjekti, psyyke, tietoisuus ja persoonallisuus.

Tämä luonnehdinta, kirjasen nimi ja jo esipuheessa esiinotettu 'kohteellisen toiminnan' -ongelma sitovat kirjan osaksi sitä keskustelua, joka Suomessa heräsi psykologian piirissä 1960-luvun lopulla. Silloin irrottautuminen positivistisesta angloamerikkalaisesta perinteestä tapahtui 'toiminnan' -käsitteeseen sitoutuneiden mitä erilaisempien psykologian suuntauksien avulla, joista metodolo-

gisesti kiinnostavaksi osoittautui Neuvostoliitossa ja muissa sosialistisissa maissa käyty keskustelu psykologian luonteesta ja tehtävistä. Erityisen aseman sai A.N. Leontjevin suomeksi käännetty kirja »Tietoisuus toiminta persoonallisuus». Leontjevin psykologian metodologia on kuitenkin onnettomalla tavalla sitoutunut Hegelin fenomenologian alkuosan ajatusmaailmaan ja sen 'toiminnan' -käsitteen tulkintaan.

Psykologia — erityisesti monistisen perustan omaksunut — joutuu perussitoumuksissaan hahmottamaan sen kuinka substantanssista — siis 'ikuisen' ja 'pysyvän', 'yli ihmisen mitan olevan' — voi kehittyä subjekti, 'ihmisen mittainen' ja 'hallitseva'. Ja toisaalta: kuinka ihminen osallistuu tuon 'ikuisen' ylläpitämiseen ja hyödyntämiseen. Platonilais-aristoteleesissä maailmassa aidon subjektin synty oli mahdollisuus, sillä ihmisen tuli toiminnassaan uusintaa ikuisten ideoiden järjestys maanpäällä.

Aristoteleen ympyräliike, itseensä palaamisen liike, on kuitenkin keskeinen modernin subjekti -käsitteen muotoilussa, 'inhimillisen luonnon' ymmärtämisessä. Tämä mahdollisuus itse itseensä tukeutumisesta, subjektista, oli mahdollista kielellisen ilmaisen uudelleentulkinnan kautta: kieli on ihmisen arkikäytännössä luomaa ja se ilmaisee, ei vain ikuista 'jumalaa' ja/tai 'luontoa', vaan myös 'toista, inhimillistä luontoa'.

Paljon käytetyn metaforan mukaan tämä 'inhimillinen valo' poikkesi 'luonnon valosta' olennaisella tavalla: se pystyy valaisemaan myös itsensä. Moderni substantiaalisuus on siis ihmisen luomaa »ikuisuutta», kulttuuria, joka on ilmaistavissa kielen välityksellä. Kieli antaa ihmiselle mahdollisuuden luoda tyhjästä uusi 'luonto', inhimillinen luonto.

Tunnetusti Hegelin ohjelmalla oli tematisoida substanssi subjektina ja subjekti substanssina. Subjektin »olemassaolonmuoto» on toiminta (Tätigkeit). Subjekti ja subjektiivisuus on — loogisessa katsannossa — »ei oleminen», negatiivisuuden kieltoa, tulemista. Subjekti on sekä toiminnan tulos että toteuttaja. Subjekti pitää itse itseään yllä toiminnalla. Tämä looginen ajatus itse itsensä luovasta, itseensä tukeutuvasta, itseään rikastavasta prosessista joutuu kuitenkin 'täyttämään' itsensä saadakseen sisällön itselleen, tullakseen konkreettiseksi, historialliseksi subjektiksi.

Hegelin subjektiivisen Hengen kehitys käy läpi tämän tien. Hengen kehityksen vaiheet antropologiasta, fenomenologian kautta psykologiaan ilmaisevat tietä itse itsestään tietoiseksi tulevasta hengestä — tai toisinpäin käännettynä — materiasta. Kun antropologiassa Henki sieluna vielä elää luonnon ehdoilla ja — aktiivisesta tai passiivisesti — sopeutuu luonnon rytmiin ja vaihteluihin, niin fenomenologiassa Hengelle muodostuu tietoisuus ulkoisesta maailmasta sitä *omaksumalla* (aneignung) ja *tunustamalla* (anerkennung). Todellisuussuhteessa, joka perustuu omaksumiselle ja kohteelliselle toiminnalle esineel-

listen kohteiden kanssa, »minä» ei vielä pysty erottamaan kohteestaan sitä, mikä siinä on minän luomaa ja mikä ei. Vasta kun minä on siirtynyt tunnustamisen »logiikkaan» se alkaa tiedostamaan sen mikä toisessa on minusta mikä toisesta itsestään lähtöisin; Henki tulee itsestään tietoiseksi. Keskeistä on, että tämä *tunnustamisen* -todellisuussuhteen kautta syntyvä itsetietoisuus on eksistentiaalinen ('sich verhalten/verhältnis'), molemminpuolisen tunnustamisen ja (taistelevan) vuorovaikutuksen kautta syntynyt »Me».

Hegelin psykologia alkaa vasta tästä, Järjen syntytahtumasta: siitä, kuinka Hengelle muodostuu käsite itsestään. Psykologiassa Henki suhtautuu itseensä intellektinä, tahtovana ja vapaana, toimivana (Handlung), oman käsitteensä itse määrättävänä. Todellisuussuhde rakentuu nyt *kehitys* (Entwicklung) prosessille. Psykologiassa ei kuitenkaan tarkastella tekoja (Tat), politologian toimintasuoluja. Teot ilmentävät persoonan realisoimisen objektiivisen Hengen alueella.

A.N. Leontjevin psykologian metodologinen skeema rakentuu 'kohteellisen toiminnan' -tulkinnalle, joka heijastelee Hegelin fenomenologian alkuosaa. Toinen ihminen ilmestyy Leontjevin psykologiaan vasta työnjaon jälkeen: ihmisen suhde toiseen ihmiseen funktionalisoidaan jännöksettömästi työnjaon kautta syntyvään ihmisten keskinäiseen riippuvuuteen. Toiminta on muodoltaan omaksumista toiminnan kohteiden työstämisen välityksellä. Tällöin tietoisuus kehittyi toiminnassa siten, että toimijalle ei jää mahdollisuutta tehdä täsmällistä rajaa toimijan ja toiminnan kohteen välillä. Leontjevin metodologisesta skeemasta puuttuu suhtautumisen (sich verhalten) muodostumisen tematisointi ja siten kysymys ihmisten välisistä suhteista (verhältnis) palautuu lähtökohdintaan työnjaolliseksi.

Weckrothin kirjaa on arvioitava tätä taustaa vasten, sillä hänellä on tavoitteena ylittää Leontjevin skeeman puutteita. Hän määrittää ensimmäiseksi sen, mikä on psykologista vuorovaikutusta ihmisen ja ympäristön välillä. Muodoksi hän määrittää juuri toiminnan ja korostaa sen aktiivista eikä sopeutuvaa luonnetta (s. 19). »Eläinlaji reagoi, ihminen toimii.» Toiminta vaatii toimijaksi subjektin, »sosiaalisten tosiasioiden kantajan», joka tuottaa oman elämänsä tapahtumia. Tapahtuma, joka on »ehdottoman välttämätön», ei voi olla ihmisen toimintaa, koska se on ympäristön eikä subjektin tuottama. Toiminnan suhteellinen riippumattomuus ympäristön yksittäisistä tapahtumista on psykologisen elämän looginen edellytys (s. 35). Sattuma — välttämättömyyden vastakohtana — avaa portin psykologisen elämän olemassaololle.

Psykologiset välttämättömyydet, joita eivät biologiset eivätkä sosiaaliset tekijät suoraan määrää, löytyvät ihmisen toimintojen keskinäisyyksistä. Psykologian peruskäsitteitä on siis toiminta — toiminta, eikä ärsyke — reaktio tai ärsyke -organismi — reaktio. Inhimillisellä toiminnalla

on oma juonensa, »ei ole kirjoitettu tähtiin, ei lapsuuden kokemuksiin, ei yhteiskunnan rakenteeseen eikä loppuun asti edes (toiminnan, MVV) tavoitteisiin, päämääriin ja kohteisiin.» (s. 45). Korostaakseen tätä toiminnan suhteellista itsellisyyttä Weckroth tekee erottelun *tekemisen ja toiminnan* välillä siten, että tekemistä voidaan tarkastella tarkoitusten ja tavoitteiden kautta kun taas toimintaa täytyy tarkastella sen sisäisten suhteiden kautta (s. 40).

Ihmisen toiminnan Weckroth jakaa *psykkiseen ja praktiseen* tasoon, jotka ovat yhteydessä toisiinsa. Psykkisen toiminnan perusluonteen Weckroth määrittelee tunnettua neuvostopsykologia P. Galperinia seuraten. Elämänsä hallitsemiseksi ihmisen on pystyttävä suuntautumaan maailmassa. Yllättäen Weckroth jakaa tämän suuntautumisen yksinomaan aikadimension mukaan: psykisen toiminnan perusmuodot ovat *havainto*, joka suuntautuu nykyisyyteen, *muisti*, joka suuntautuu menneeseen ja *ajattelu*, joka suuntautuu tulevaan (s. 54). Weckroth lisää myöhemmin ohimennen tähän listaan myös *tahdon* (s. 87). Jokaista perusmuotoa vastaa määrätty psykkinen operaatio. Weckroth kuvaa kutakin näistä mielivaltaisesti valituilla esimerkeillä kovin erilaisista tutkimuserinteistä poimien.

Praktinen toiminta osoittautuu *tekemisen* veljeksi, ellei kaksosiksi. Kun Weckrothin mukaan psykologisen elämän mahdollistajana on sattuma, hän tässä yhteydessä mietiskelee kohtalon merkitystä/merkityksettömyyttä praktiselle toiminnalle. Johtopäätöksensä on, että »kohtalon voimat liikkuvat toden teolla vain subjektin joutuessa etsimään toiminnalleen juonta jonkinasteissa sosiaalisessa tyhjiössä. Varsinaisten toiminnallisten juonien lähde on sosiaalinen todellisuus» (s. 73).

Yksilön ja sosiaalisen todellisuuden vuorovaikutussuhteita Weckroth erittelee neljällä jäsentymättömästi valitulla muodolla: 1) yksilön yhteiskunnallistuminen, (yhteiskunta »väkevästi pakoittavana voimana», s. 75), 2) toiminnan ja kulttuurin suhde, 3) toiminnan ja toisten ihmisten toiminnan suhde, 4) toiminnan kohteiden vaikutus toimintaan. Sosiaalinen todellisuus avautuu yksilöille yhteisöllisesti määritettyjen kohteiden omaksumis-tehtävinä, joiden ratkaisemisen välityksellä yksilö samalla rakentaa suhteensa yhteisöön.

Weckroth pyrkii siis ylittämään ärsytys — reaktio ajattelutavan korostaen toiminnan suhteellista itsellisyyttä ja sen välillistä sitoutumista ympäristöön, erityisesti sosiaaliseen ympäristöön. Psykkisen luonnehtiminen perustetaan aikadimension pohjalta tapahtuvana suuntautumisenä ja kaikkien ihmisen toimintafunktioiden redusoiminen kolmeen (neljään) ryhmään on ilmeisen riittämätön lähtökohda edes metodologisen skeeman rakentamiselle. Pitääkseen esityksensä johdonmukaisena Weckroth joutuu sitten tekemään pelastusyrityksiä jakamalla — a priori — inhimillinen järki biologiseen, psykikkiseen ja sosiaaliseen. Tämä jako toimii ilmeisenä hätäapuna kun perus-

skeema ei anna välineitä riittävän eriytyneeseen tarkasteluun.

Weckrothin käyttämä sattuma/välttämättömyys -erotelu on tietysti äärimmäisen abstrakti todellisuussuhteen differentiointi. Se näyttää suuntaavan Weckrothin ajattelua kirjalliseen »ihminen maailmaan heitetynä» -teemaan. Toisen tavan, ehkä rikkaamman, olisi antanut mahdollisuus -käsite: yhteiskunnalliset välttämättömyydet eivät ehkä avaudu yksilölle vain tehtävinä vaan myös mahdollisuuksina. Keskeistä on tällöin ihmisen kykyrahteen ja mahdollisuusrakenteen keskinäissuhde.

Weckroth jää siten kiinni 'toiminta' -käsitteperheen metodologisesti epätarkkaan ja historiattomaan käyttöön. Välttämättömyys/sattuma — käsiteparin käyttö sitoo hänet suhde/suhtautumis -teemojen osalta erityisen köyhään ilmaisuun, mitä puutetta pelastamaan hän marssittaa kirjallisia viitteitä itse »elämän» haarukoimiseksi.

Weckrothin tekstissä ehkä eniten kiusaa eri tutkimus- ja ajatteluperinteiden eriytymätön yhteenkytkeminen. Tämä strategia näyttää olevan Hanki ja Jää -kirjasarjan toimitusidea: ajatuksellisia sormiharjoituksia kaikkien luettavaksi; niin karkeita, että harrastelijoillakin herää kiinnostus kommentointiin.

Toiminta puheena, puhe toimintana

Kun politiikkaa luonnehditaan toiminnaksi, sillä korostetaan mm. sitä, että politiikka ei ole vain puhetta tai keskustelua vaan poliittiset ilmaukset viittaavat johonkin, jonka työstäminen vaatii työtä. Poliittista toimintaa ei voida siten palauttaa sen ilmaisuun, kieleen. Tähän ajattelutapaan liittyy usein se, että poliittisen ilmaisun, kielen suhde tuohon ulkopuoliseen on yksi yhteen, ts. kielellisesti voidaan ilmaista ei vain reaalia maailmaa vaan myös »mahdolliset maailmat», mutta siten että kutakin maailmaa vastaa yksi ja vain yksi »oikea», »tosi» kieli. Tällöin torjutaan malliteoreettinen ajatus siitä, että yhdet ja samat sanat olisi tulkittavissa monella eri tavalla. Poliitiikan tekemisen näkökulmasta tämä merkitsee, että sen tekijällä on »totuus» hallussaan ja että hän näkee vastustajan toiminnan kohteena, joka »omaksutaan» omasta todellisuushypoteesista käsin. Todellisuus — tosi asia — paljastuvat tässä toiminnassa, ts. oliko oma hypoteesi oikea — mutta vasta jälkikäteen kun kohde on saatu »hallintaan» tai menetetty/tuhottu.

Poliitiikka puheena -ajatus näyttää sen sijaan korostavan — juuri päinvastoin — kielen ilmaisujen rikkautta, ts. poliittisten ilmausten on oltava niin monitulkinnaisia kuin mahdollista, jotta jokainen voi ne tulkita oman henkilökohtaisen kokemuksensa kautta. Poliitiikka muuttuu siis arkipäivän runoudeksi. Kysymys totuudesta ja siten todellisuudesta on muuttunut kysymykseksi tulkinnasta. Poliittinen taistelu on siis taistelua tulkintoista ja niiden tunnustamisesta. Se on siis »eksistentiaalista» taistelua, joka tunnustaa vastapuolen olemassaolon itselle elinehtona ja hyväksyy — tosi asiana — lähtökohdaksi abs-

traktin »Me»; kysymys on vain tuon »Me» tunnustuksen konkretisoimisesta — siis konsensuspolitiikasta.

Kolmas näkökulma olisi — ehkäpä — politiikan psykologia. Kysymys voisi olla politiikasta »aus dem Begriff». Poliittinen teko (Tat), politiikan alkusolu, perustuu siihen, että toiminnassa on aina kyse (myös) toimijan suhteesta itseensä; toiminnasta, joka tukeutuu itse-tietoisuuteen. Mutta tätänykyä poliittisen teon muoto on perustellun tulkinnan esittäminen, joka saa käyttöönsä ihmisten arjen tukeman kokemuksen ja mielikuvituksen. Itse elämä hoitaa loput.

MATTI VESA VOLANEN